

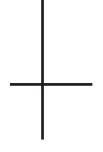
ગુજરાત કે મહાન શિક્ષાવિદ ઔર બાળ શિક્ષક ગિજુભાઈ બધેકા ને શિક્ષા સંબંધી અનેક પ્રયોગ કિએ। બચ્ચે કી સ્વતંત્રતા ઔર સ્વાલંબન મેં અટૂટ નિષ્ઠા રખને વાલે ગિજુભાઈ બધેકા ને 1920 મેં બાલમંદિર કી સ્થાપના કર અપની નિષ્ઠા કો સંસ્થાયી આધાર દિયા ઔર અપને દૈનિક વ્યવહાર ઔર લેખન મેં ઇસકી સાર્થક અભિવ્યક્તિ કી। એસી હી એક અભિવ્યક્તિ ઉભરી કથા શૈલી મેં લિખી ગઈ પુસ્તક 'દિવાસ્વપ્ન' કે રૂપ મેં ઇસ પુસ્તક મેં પિટાઈ કો લેકર કક્ષા મેં બચ્ચોની બાતચીત કા એક અંશ યાંહાં દિયા જા રહા હૈ। અનુશાસન કે નામ પર બચ્ચે કો દર્દિત કરના બચ્ચે કે તન ઔર મન દોનોં કો હી આહત કરતા હૈ। પિટાઈ બચ્ચે કે મન મેં નકારાત્મક ભાવનાએ હી ઉત્પર્ણ કરતી હૈ।

એક દિન પાસ કે એક કમરે સે એકાએક 'અરે બાપ રે! મરા રે! માર ડાલા રે!' કી આવાજ આઈ। હમારે કાન ખડે હો ગએ। મૈને કહાની સુના રહા થા। લડકોની કા ધ્યાન બરબસ ઉધર ચલા ગયા। મૈને કહાની બંદ કી ઔર કહા, "એક વિદ્યાર્થી જાકર દેખ આએ કી બાત ક્યા હૈ? કૌન રો રહા હૈ, કિસલિએ રો રહા હૈ?" એક લડકા દેખકર આયા ઔર કહને લગા, "ઉસ કક્ષા કે જીવનલાલ કો માસ્ટર ને પીટા હૈ?" મૈને પૂછા, "ક્યોં?" વહ બોલા, "જીવન કો ભૂગોળ યાદ નહીં થા।" મૈને ફિર પૂછા, "તો ઇસમે પીટને કી ક્યા બાત થી?" મેરા એક છાત્ર બોલા, "જબ કોઈ અપના સબક યાદ કરકે નહીં લાએગા તો ઔર ક્યા હોગા?"

મૈને કહા, "લેકિન કિસી કો યાદ હી ન રહા હો તો?" દૂસરા બોલા, "સબક તો યાદ હોના હી ચાહિએ। ન હોગા તો માસ્ટર ઔર ક્યા

કરેંગે? સજા તો દેંગે હી।" મૈને પૂછા, "લેકિન કિસી કો બાર-બાર રટને પર ભી યાદ ન હો તો?" તીસરા બોલા, "તો ભી માસ્ટર જી તો જરૂર મારેંગે। વે ઔર કર હી ક્યા સકતે હૈને? ન યાદ હોગા, તો મારેંગે, પીટેંગે, સજા દેંગે।" મૈને કહા, "અચ્છી બાત હૈ। બોલો, કૌન-કૌન માર ખાને કો તૈયાર હૈ?" સબ બોલે, "જી નહીં તૈયાર કૌન હોગા?" મૈને બોલા "મૈં તુમ્હેં સબક દૂં ઔર તુમ યાદ કરકે ન આએ તો મુઝે ભી તુમ્હેં મારના ચાહિએ યા નહીં?" સબ બોલે "લેકિન હમ સબક યાદ કરકે હી આએં।" મૈને પૂછા, "તુમ ઉસકો રટો ઔર ફિર ભી વહ તુમ્હેં યાદ ન રહે તો?" "તો ક્યા.... તો ભી સજા મત દીજિએંના। મારેંગે તો લગેગી। હાઁ, હમેં યાદ ન રહે તો આપ ફિર પઢાઇએંના। હમ ફિર ઘોટા લગાએંગે" લડકે બોલે। મૈને કહા, "ખેર! અબ હમ કહાની શરૂ કરેં?"

*ગિજુભાઈ બધેકા દ્વારા લિખિત પુસ્તક દિવાસ્વપ્ન મૂલત: ગુજરાતી મેં સન 1932 મેં પ્રકાશિત હુર્રી થી। ઇસ પુસ્તક કા હિંદી અનુવાદ શ્રી કાશીનાથ ત્રિવેદી ને કિયા હૈ। યહ પુસ્તક નેશનલ બુક ટ્રસ્ટ ઇંડિયા દિલ્લી સે પ્રકાશિત હૈ।

लेकिन लड़कों का मन तो आज उस जीवन लाल में लगा था। वे कहने लगे, “देख लेना, जीवन तो ऐसा उस्ताद है कि बाद में शिक्षक को गाली देगा। दीवार पर उनकी तस्वीर लगाएगा और उनके नाम गालियाँ लिखेगा।” मैंने कहा, “जीवन को ऐसा नहीं करना चाहिए। शिक्षक के साथ ऐसा व्यवहार ठीक नहीं।” सब कहने लगे, “लेकिन शिक्षक भी तो उसे बहुत ही पीटते हैं।” मैंने कहा, “तो इसका कोई उपाय है?” लड़के बोले, “हाँ, उसको पीटना नहीं चाहिए।” मैंने कहा, “फिर सबक का क्या होगा?” लड़कों ने जवाब दिया, “जो सबक याद करके न आए, उसको पाठशाला में से निकाल दिया जाए। नाहक मारने से क्या फ्रायदा? यदि पीटने से विद्या आती हो तो लड़के पिटते तो रोज़ ही हैं न?” एक ने कहा, “अजी, जीवन का तो पढ़ने में मन

ही नहीं लगता। उसे तो खरगोश पकड़ने का शौक है और ढोर (मवेशी) चराने का वह रसिया है।” दूसरा बोला, “भैया, जीवन तो मदरसे में भी पिटता है। बाकी बाहर तो वही सब लड़कों को पीटता है। हम सब उससे डरते हैं।”

मैंने पूछा, “वह किस जाति का है?” लड़कों ने कहा, “जी, वह कोली जाति का है। उसके पिता जी सरकारी नौकर हैं और वे उसे जबरदस्ती पढ़ाते हैं। पढ़ाने के लिए उन्होंने एक शिक्षक भी रखा है।” मैंने कहा, “खैर, गोली मारो इसे। चलो, हम तो अपनी कहानी पूरी करें।” कहानी खत्म करके हम उठे और इतने में घंटी लगी। मैं सज्जा और उसके परिणामों पर विचार करता-करता घर पहुँचा। मुझे तो किसी को सज्जा देना ही नहीं थी, इसलिए मैं अपने मन में निश्चिंत था।

